

دانشگاه فرهنگیان

فصلنامه علمی تخصصی

پژوهش در آموزش مطالعات اجتماعی

دوره چهارم، شماره چهارم، زمستان ۱۴۰۱

بررسی تجربیات دانشجویان رشته آموزش جغرافیا از برنامه درسی آموزش جغرافیا در پردیس امیرکبیر دانشگاه فرهنگیان

محمود محمدی^۱

ارسال: ۱۴۰۲/۰۱/۲۶

پذیرش: ۱۴۰۲/۰۲/۲۴

چکیده

هدف این مقاله بررسی تجربیات دانشجویان رشته آموزش جغرافیا از برنامه درسی رشته آموزش جغرافیا در دانشگاه فرهنگیان امیر کبیر است. روش پژوهش روش کیفی با رویکرد پدیدار شناسی است. نمونه‌های مورد بررسی دانشجویان دختر دانشگاه فرهنگیان امیر کبیر در سال ۱۴۰۱ هستند. نمونه‌ها بر اساس نمونه‌گیری هدفمند از بین ۲۲ دانشجوی دختر دانشگاه فرهنگیان امیرکبیر انتخاب شدند و تعداد نمونه‌ها بر اساس اصل اشباع نظری تعیین شدند. روش جمع‌آوری اطلاعات روش مصاحبه نیمه ساختار یافته و روش تحلیل اطلاعات روش تحلیل مضمون است. پس از پیاده سازی مصاحبه‌ها، روایت‌های دانشجویان از برنامه درسی آموزش جغرافیا، کدگذاری و مضمون سازی شد. تجربیات دانشجویان از برنامه درسی آموزش جغرافیا در سه مضمون اهمیت رشته آموزش جغرافیا، تجربیات یادگیری در رشته آموزش جغرافیا و مسائل آموزشی در رشته آموزش جغرافیا دسته بندی شدند. نتایج یافته‌ها نشان می‌دهد که دانشجویان رشته آموزش جغرافیا با اهمیت و اهداف طراحی شده رشته آموزش جغرافیا آشنا هستند. تحصیل در رشته آموزش جغرافیا موجب تغییراتی در نگرش، گرایش و مهارت‌های آنها نسبت به محیط پیرامون شده است. همچنین رشته آموزش جغرافیا در نحوه ارائه واحدهای درسی با مسائل و مشکلاتی مواجه است که لازم است مورد توجه برنامه ریزان درسی و مدیران آموزشی این رشته قرار گیرد.

کلمات کلیدی: برنامه درسی، آموزش جغرافیا، پدیدار شناسی، دانشجویان

۱- استادیار جامعه شناسی گروه علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه فرهنگیان، کرج، ایران

۱-مقدمه

هدف نهایی آموزش عالی تدارک فرصتهای مناسب کسب دانش‌ها، مهارت‌ها، توانایی‌ها، نگرش‌ها، باورها و ارزش‌ها برای دانشجویان است، به نحوی که به آنان در اثر بخشی و ثمر بخشی خود و جامعه کمک نماید و این رشد بایستی در قالب برنامه درسی دانشگاهها منعکس گردد (محمدی، ۱۳۸۶: ۶۴). برنامه درسی به مثابه قلب نظام آموزشی است و رشد و بالندگی دانشجویان باید در قالب برنامه درسی انعکاس یابد. در واقع برنامه درسی از مهمترین ابزارهای تحقق اهداف و رسالتهای آموزش عالی‌اند (فتحی و اجارگاه و شفیعی، ۱۳۸۶: ۳). از این رو مطالعه و بررسی برنامه‌های درسی در نظام آموزش عالی از جایگاه و اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. برنامه درسی شامل فرصت‌های یادگیری و کلیه تجاربی است که با نظارت و مسئولیت نظام آموزشی و به منظور ایجاد تغییر مطلوب در دانشها، نگرشها و مهارتهای فراگیران طراحی و اجرا می‌شود و عملکرد و بازدهی آن مورد ارزشیابی قرار می‌گیرد. تعدد تفاسیر برنامه درسی باعث شده برخی از صاحب‌نظران حوزه مطالعات برنامه درسی برای مطالعه برنامه درسی از سطوح برنامه درسی به عنوان چارچوب مطالعاتی استفاده کنند (ایزنر، ۱۹۸۵؛ پوزنر، ۱۹۹۴). در یک دسته بندی میتوان ۴ سطح اصلی برنامه درسی را از یکدیگر متمایز ساخت. اولین و پایین ترین سطح مجموعه‌ای است که توسط نظام آموزشی تدوین می‌شود که از آن به عنوان برنامه درسی طراحی شده^۱ یا قصد شده نام می‌برند. دومین سطح برنامه درسی، محتوایی است که هیات علمی در عمل آموزش می‌دهند و ممکن است با طراحی اولیه و طراحی شده متفاوت باشد این سطح از برنامه درسی را با عنوان برنامه درسی اجرا شده یا عمل شده^۲ توصیف می‌کنند. در سطح سوم برنامه درسی متعلق به فراگیران و تجربه‌های آنها از برنامه درسی است. این سطح برنامه درسی را برنامه درسی تجربه شده می‌نامند و سطح چهارم برنامه درسی که دانشجویان واقعا از کلاس درس اخذ می‌کنند و حقیقتا یاد می‌گیرند. از این سطح برنامه درسی نیز با عنوان برنامه درسی آموخته شده^۳ یا کسب شده^۴ یاد می‌کنند. (به نقل از محمدی، ۱۳۸۶: ۶۶-۶۸).

-
- 1- Designed curriculum
  - 2 -Implemented curriculum
  - 3 -Learned curriculum
  - 4 -Attained curriculum

پژوهشگران حوزه برنامه درسی در سالهای اخیر به برنامه درسی تجربه شده توجه بیشتری کرده‌اند زیرا دریافته‌اند که تمرکز بر علایق، نیازها و تجارب دانشجویان عاملی اساسی در برنامه درسی و تسهیل کننده فرایند یاددهی و یادگیری است. (محمدی و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۱۴). برنامه درسی تجربه شده بیانگر مجموعه تجارب، ادراکات، نگرشها و به طور کلی یادگیری‌هایی که یادگیرندگان از طریق برنامه‌ها و فعالیت‌های آموزشی و پرورشی موسسات آموزشی کسب می‌کنند. به عبارت دیگر برنامه درسی تجربه شده انچیزی است که دانش آموز یا دانشجو عملاً تجربه می‌کند (کلاین، ۱۹۹۱). به اعتقاد وین و بروس (۲۰۰۳) برنامه درسی تجربه شده توسط فراگیران، بالاترین سطح برنامه درسی است. زیرا در طراحی و اجرای برنامه درسی در نهایت این فراگیران و مخاطبان برنامه درسی هستند که با واکنشهای مثبت و منفی که به برنامه درسی نشان می‌دهند تصمیم‌گیر نهایی برنامه درسی می‌باشند. از این رو توجه به انگیزه‌ها، علایق، نیازها، نگرشها و تجارب دانشجویان به عنوان عاملی اساسی در برنامه درسی ضروری است. (کشتی آرا و همکاران، ۱۳۸۸: ۵۵). تد آئوکی^۱ میان برنامه درسی به عنوان طرح با برنامه درسی به عنوان تجربه تفاوت قائل می‌شود و اساس برنامه درسی را فرد و تجربه او می‌داند به عبارت روشنتر فاعل شناسایی و تجربه‌ای که وی از امور دارد محور فعالیتهاست (آئوکی، ۱۹۸۸). بدین ترتیب برنامه درسی تجربه شده برنامه‌ای است که توسط خود یادگیرندگان تجربه شده و نتیجه و حاصل آن معمولاً متفاوت با برنامه درسی قصد شده و اجرا شده است.

گسترش علاقه به مطالعات برنامه درسی تجربه شده گویای این است که دانشجویان در مقابل برنامه درسی‌ای که توسط برنامه‌ریزان طراحی و توسط اساتید اجرا می‌شود، موجودات منفعلی نیستند. دانشجویان به عنوان فاعل انسانی به صورت فعالانه‌ای برنامه درسی را مورد تعبیر و تفسیر قرار می‌دهند و همین دلیل است که برنامه درسی فرا گرفته شده معمولاً با برنامه درسی طراحی شده و اجرا شده همسان نمی‌شود. فراگیران بر مبنای علایق و ارزشها، توانایی‌ها و همچنین تجارب قبلی خود در قبال آنچه به ایشان ارائه می‌شود انتخاب می‌کنند و از خود واکنش نشان می‌دهند این فرایند انتخابی و واکنشی منجر به پیدایش برنامه‌ای منحصر به فرد و تا حدودی شخصی برای هر یک از دانشجویان می‌شود که برنامه درسی تجربی نامیده می‌شود (کلاین، ۱۹۸۱).

در دانشگاه فرهنگیان برنامه درسی آموزش جغرافیا یکی از ۱۶ عنوان برنامه درسی است که به منظور آموزش دانشجویان دبیری رشته آموزش جغرافیا تدوین شده است. این برنامه درسی از سال ۱۳۹۵ در دانشگاه فرهنگیان طراحی و اجرا شده است. پس از گذشت بیش از ۶ سال از طراحی و اجرای برنامه درسی آموزش جغرافیا لازم و ضروری است که نظرات، تجربیات و دیدگاههای دانشجویان این رشته از فراگیری این برنامه درسی مورد مطالعه و بررسی قرار گیرد. دانشجو معلمان دانشگاه فرهنگیان از مخاطبان اصلی برنامه های درسی محسوب می شوند. بنابراین در طراحی و اجرای برنامه درسی بایستی به تجربیات، احساسات، علایق، نظرات و نیازهای آنها توجه داشت. بنابراین هدف این پژوهش بررسی تجربیات دانشجویان رشته آموزش جغرافیای دانشگاه فرهنگیان البرز از برنامه درسی آموزش جغرافیا است. بررسی تجربیات و دیدگاههای دانشجویان این رشته اطلاعاتی را در خصوص چگونگی اجرای برنامه درسی طراحی شده را در اختیار مدیران و برنامه ریزان تربیت معلم قرار می دهد. مطالعه تجربیات و نگرشهای دانشجویان این رشته از این جهت اهمیت دارد که بازخوردهای اساسی جهت اصلاح و بهسازی در طراحی و اجرای برنامه درسی را در اختیار طراحان و مجریان برنامه درسی قرار می دهد. بر این اساس این مقاله در پی پاسخ به سه سوال اصلی است ۱- از نظر دانشجویان رشته آموزش جغرافیا، برنامه آموزش جغرافیا چه اهمیتی دارد؟ ۲- دانشجویان رشته آموزش جغرافیا چه تجربیات یادگیری از برنامه درسی آموزش جغرافیا دارند؟ ۳- دانشجویان رشته آموزش جغرافیا چه مسائل و مشکلات در فراگیری برنامه درسی آموزش جغرافیا دارند؟

۲- روش پژوهش

نمونه‌های مورد بررسی در این مقاله دانشجویان دختر رشته آموزش جغرافیا در سال ۱۴۰۱ از دانشگاه فرهنگیان امیرکبیر هستند. نمونه گیری بر اساس نمونه گیری هدفمند از ۲۲ نفر از دانشجویان دختر رشته آموزش جغرافیا دانشگاه فرهنگیان امیرکبیر انتخاب شدند. تعداد نمونه‌ها نیز بر اساس اصل اشباع نظری (استروس و کوربین ۱۹۹۰)، تعیین شدند. یعنی تا زمانی که تجربیات دانشجویان از برنامه درسی آموزش جغرافیا به تکرار نرسیده بود، جمع آوری داده ها ادامه یافت. بر این اساس تجربیات، نظرات و دیدگاههای ۲۲ نفر دانشجویان رشته آموزش جغرافیا دانشگاه فرهنگیان از برنامه درسی آموزش جغرافیا جمع‌آوری شد.

روش پژوهش در این مقاله از نوع روش‌های کیفی^۱ با رویکرد پدیدارشناسی^۲ است. رویکرد پدیدارشناسی مناسبترین روش بررسی ادراکات و تجربیات زیسته افراد محسوب می‌شود. (کرسول، ۱۳۹۱: ۸۱). روش پدیدارشناسی عموماً با تجربیات، نگرش و عقاید و احساسات و عواطف افراد درباره یک موضوع سروکار دارد (بودلایی، ۱۳۹۸). روش جمع‌آوری اطلاعات روش مصاحبه نیمه‌ساختمند است. در رویکرد پدیدارشناسی معمولاً با نتایج مصاحبه‌های نیمه ساختی کار می‌کنند از آنجا که پژوهش کیفی می‌کوشد محقق را به درون جهان زندگی مشارکت‌کنندگان تحقیق وارد سازد مصاحبه‌های نیمه ساختی به واسطه تأکید بر سوالات باز و غیر هدایت شده می‌تواند مورد استفاده چنین پژوهشی قرار گیرد. (محمدی اصل، ۱۳۹۶: ۱۷۱)

در مصاحبه‌ها از دانشجویان خواسته شد که تجربیات و نظراتشان را در ارتباط با برنامه درسی آموزش جغرافیا بیان کنند. مصاحبه با هر کدام از فارغ‌التحصیلان در حدود ۱۵ الی ۳۰ دقیقه به طول انجامید. دانشجویان در طول مصاحبه به بیان تجربیات، نظرات، احساسات و دیدگاه‌های خودشان از برنامه درسی جغرافیا پرداخته‌اند. برای آنکه مصاحبه در یک چارچوب مشخصی به پیش برود ۳ سوال کلی از نمونه‌ها پرسیده می‌شد

۱- برنامه درسی آموزش جغرافیا چه اهمیتی دارد؟

۲- تجربیات یادگیری شما از برنامه درسی آموزش جغرافیا چگونه بود؟

۳- در فراگیری برنامه درسی آموزش جغرافیا به چه مسائل و مشکلاتی مواجه بودید؟

در طول مصاحبه تلاش شد محقق دخالت کمتری در پاسخ‌هایی که مصاحبه‌شوندگان از برنامه درسی آموزش جغرافیا بیان می‌کنند داشته باشد و مصاحبه با پاسخگویان را در چارچوب موضوع برنامه درسی و پرسشهای طرح شده انجام شود. پس از آنکه محقق متوجه شد روایتها و پاسخهای مشارکت‌کنندگان به تکرار رسیده است یعنی ادامه مصاحبه با نمونه‌های دیگر نکته و مطلب جدیدی به مصاحبه‌های قبلی نمی‌افزاید مصاحبه‌ها را متوقف نمود و فرایند جمع‌آوری داده‌ها به اتمام رسید.

پس از جمع‌آوری مصاحبه‌ها، مصاحبه‌های انجام شده به متنهای نوشتاری تبدیل شدند و فرایند تحلیل اطلاعات آغاز شد. روش تحلیل اطلاعات، روش تحلیل مضمون^۳ است. روش

1- Qualitative Research

2- Phenomenological approach

3- Theme Analysis

تحلیل مضمون بر فرایند شناسایی و کدگذاری الگوهای مختلف معنایی تاکید می‌کند. به بیان ساده تر روش تحلیل مضمون، شناسایی، تحلیل و گزارش کردن الگوهاست. با این حال روش تحلیل مضمون نه به عنوان یک روش مستقل بلکه بعنوان یک تکنیک تحلیل داده هاست. بنابراین دریافت الگوهای معنایی مسلط در داده ها هدف اصلی این روش پژوهش است (ذکایی، ۱۳۹۹: ۸۶).

تکنیک تحلیل مضمون با کدگذاری^۱ مصاحبه‌های پیاده شده آغاز می‌شود. کدگذاری به خرد کردن متنهای مصاحبه به اجزا و عناصر تشکیل دهنده آن است (استروس و کوربین، ۱۳۹۳: ۶۱). کد^۲ به مفاهیم اصطلاحات و عبارتهایی گفته می‌شود که دانشجویان برای توصیف موضوع مورد پژوهش به کار برده‌اند. بدین ترتیب پس از جمع آوری مصاحبه ها و پیاده سازی آنها، روایت‌های دانشجویان کدگذاری شد. در ادامه کدهای استخراج شده بر اساس مضامین اصلی دسته بندی شدند. در نهایت گزارشی روایی بر اساس مضامین اصلی و کدهای استخراج شده ارائه شده است.

لینکلن و گوبا (۱۹۸۵) در پژوهشهای کیفی معیارهای چون اعتمادپذیری^۳ باورپذیری^۴ انتقالپذیری^۵ اطمینانپذیری^۶ تاییدپذیری^۷ را به جای روایی^۸، پایایی^۹ و عینیت^{۱۰} پیشنهاد می‌کنند (به نقل از فیلیک، ۲۰۱۳: ۴۲۰). به منظور اعتمادپذیری، باورپذیری و انتقالپذیری مضامین و کدهای استخراج شده از مصاحبه‌ها، از ۴ نفر دیگر از دانشجویان رشته آموزش جغرافیا دانشگاه کمک گرفته شد. آنان پس از مرور کدها و مضامین استخراج شده، بیان داشتند که مضامین و کدهای استخراج شده به نوعی گویای تجربیات، دیدگاه و نظرات آنان از برنامه درسی آموزش جغرافیا نیز هستند. همچنین به منظور اطمینانپذیری و تاییدپذیری کدها و مضامین استخراج شده و فرایند تحلیل داده‌ها از نظرات ۲ تن از متخصصان رشته آموزش جغرافیا بهره برده شد. کدها، مضامین و فرایند تحلیل داده‌ها مورد پذیرش

1-Coding

2-Code

3-Trustworthiness

4- Credibility

5 -Transferability

6-Dependability

7-Confirmability

8-Validity

9 -Reliability

10-Objectivity

اساتید آموزش جغرافیا گرفت. اساتید رشته جغرافیا بیان داشتند فرایند تحلیل داده ها توانسته است تصویر و نمایش نسبتا روشن و دقیقی از تجربیات دانشجویان رشته جغرافیا از برنامه درسی آموزش جغرافیا ارائه دهد.

۳- تحلیل یافته‌ها

پس از جمع آوری اطلاعات، مصاحبه های گرد آوری شده در قالب متنهای نوشتاری پیاده شدند و به کدگذاری آنها پرداخته شد. کدهای استخراج شده در سه مضمون اصلی اهمیت برنامه درسی آموزش جغرافیا، تجربیات یادگیری از برنامه درسی آموزش جغرافیا و مسائل و مشکلات آموزشی برنامه درسی آموزش جغرافیا دسته بندی شدند. در نهایت گزارشی روایی بر مبنای مضامین، کدها و نقل قولهای مستقیم نمونه ها ارائه شده است. در جدول زیر کدها و مضامین استخراج شده آمده است.

۱- جدول مضامین و کدها

مضامین	کدها
اهمیت رشته آموزش جغرافیا	افزایش کیفیت زندگی، کاربردی بودن، جلوگیری از آسیب به محیط، کمک به حل مسائل محیطی، کمک به توسعه پایدار، اصلاح و بهبود روابط انسان با محیط، جستجوی راه حل برای مخاطرات طبیعی، شیوه صحیح برقراری ارتباط با محیط، پیوند با زندگی روزمره
تجربیات یادگیری در آموزش جغرافیا	احساس مسئولیت نسبت به محیط زیست، شور و شوق برای سفر، تغییر دیدگاه نسبت به محیط پیرامون، دغدغه نجات منابع طبیعی، سازگاری بیشتر با محیط، شناسایی مسائل طبیعی، توانایی استفاده از ابزارهای جغرافیایی، عینک جغرافیایی به محیط، حق استفاده نسلهای آینده از منابع، تربیت نسل دوستدار طبیعت، درک صحیح از محیط و استفاده درست از محیط، آشنایی با اصطلاحات تخصصی، آشنایی با قابلیتها و محدودیتهای محیطی، مسیر یابی و نقشه خوانی
مسائل آموزشی در آموزش جغرافیا	نامطلوب بودن آموزش مجازی جغرافیا، نیازمند سفرها و بازدید های علمی، محدودیت دروس تخصصی، واحدهای نامرتبط، کمبود امکانات و نبود برخی تجهیزات، کاربردی نبودن برخی دروس، تدریس تئوریک، بی توجهی به این رشته در مدارس و دانشگاه، کمبود دروس عملی، هزینه بالای بازدیدهای میدانی

۳-۱- اهمیت برنامه درسی آموزش جغرافیا: نمونه‌های مورد بررسی، تجربیات،

دیدگاهها و نظراتشان درباره اهمیت برنامه درسی آموزش جغرافیا را با مفاهیمی همچون «افزایش کیفیت زندگی، کاربردی بودن، شیوه برقراری ارتباط صحیح با محیط، شناسایی ظرفیتهای محیطی، جلوگیری از آسیب به محیط زیست، پیوند با زندگی روزمره، ارائه راه حل برای مقابله با مسائل محیطی»، بیان داشتند.

برای مثال پاسخگوی شماره ۱۴ درباره تاثیر رشته آموزش جغرافیا بر بهبود زندگی انسانها چنین بیان می‌دارد: «آشنایی با این رشته و مطالعه‌ی دقیق آن باعث شناخت دقیق محیط پیرامون و ظرفیتهای آن برای استفاده‌ی بهینه جهت بهبود زندگی همه‌ی انسانها می‌گردد.» نمونه شماره ۲۰ نیز در مورد کاربردی بودن رشته جغرافیا چنین بیان میکند: «کاربرد علم جغرافیا را در مسائلی مانند، شهرنشینی و برنامه ریزی‌های مرتبط با آن، مهاجرت، جمعیت، عوامل زیست محیطی، بحران آب، آلودگی هوا و... میتوان دید. همچنین این علم در مسائل روزمره نیز استفاده میشود، مثلاً هنگامی که قصد مسافرت داریم و از علم آب و هواشناسی و پیش بینی وضع هوا استفاده میکنیم یا هنگامی که مسیر یابی میکنیم.» پاسخگوی شماره ۳ در مورد پیوند رشته جغرافیا با زندگی روزمره انسانها چنین بیان میکند: «ما در لحظه لحظه کارهایمان با این علم سر و کله میزنیم از لحظه‌ای که از آبی برای نوشیدن استفاده میکنیم تا لحظه‌ای که برای رفتن به رختخواب برقی را خاموش و میکنیم یا از پنجره اتومبیلی در طول مسیرمان در مسافرتی به آسمان مینگریم در تمامی این لحظات اگر با عینک دقت و ظرافت جغرافیا بنگریم، پیوند آن را با زندگیمان می‌یابیم.» نمونه شماره ۱۷ درباره نقش جغرافیا در جلوگیری از آسیب زدن به محیط زیست چنین بیان میکند: «با شناخت بهتر محیط اطرافمان بدون آسیب زدن به آن یا با به حداقل رساندن میزان آسیب می‌توانیم نیازهایمان را برطرف کنیم. نداشتن شناخت و آگاهی کافی موجب وارد کردن خسارت‌ها و آسیب‌های جبران‌ناپذیری می‌شود که ممکن است آینده‌ی بشریت را تحت تاثیر قرار دهد.» پاسخگوی شماره ۱۵ درباره نقش جغرافیا در ارتباط صحیح با محیط چنین بیان میکند: «ضمن شناخت گسترده از محیط‌های جغرافیایی و فرصت‌ها و کاستی‌های موجود به دنبال پیدا کردن بهترین راه حل تعامل انسان با محیط پیرامون و تلاش برای توسعه‌ی پایدار و جلوگیری از تخریب محیط و حفاظت از آن دانست.» پاسخگوی شماره ۱ نیز در مورد نقش جغرافیا در ارائه‌ی راه حل برای مقابله با مخاطرات طبیعی چنین بیان میکند: «جستجوی راه حل مناسب برای تقلیل مخاطرات و صدمات ناشی

از آن‌ها مستلزم وقوف کامل به شرایط ایجاد کم و کیف آنهاست که تنها در سایه تعالیم جغرافیا ممکن بوده و فراهم می‌گردد.»

بررسی نظرات، دیدگاهها و اداراکات دانشجویان از اهمیت رشته آموزش جغرافیا نشان می‌دهد که نمونه‌های مورد مطالعه به اهمیت رشته آموزش جغرافیا آشنا هستند. آنان معتقدند که رشته آموزش جغرافیا کیفیت زندگی انسانها را افزایش می‌دهد، رشته‌ای کاربردی است، با زندگی روزمره انسانها ارتباط دارد، شیوه برقراری صحیح با محیط زیست را آموزش می‌دهد و برای شناسایی و بهره‌برداری مناسب از منابع طبیعی و آسیب کمتر به محیط زیست راحلهایی را ارائه می‌دهد.

۲-۳- تجربیات یادگیری برنامه درسی آموزش جغرافیا: تجربیات یادگیری‌های

دانشجویان رشته آموزش جغرافیا از برنامه درسی آموزش جغرافیا با این مفاهیم و اصطلاحات بیان شده است: احساس مسئولیت نسبت به محیط زیست، درک بهتر پدیده‌های طبیعی، تغییر نگرش و بینش نسبت به محیط، دغدغه نجات منابع طبیعی، سازگاری بیشتر با محیط، شناسایی مسائل طبیعی، توانمندی در استفاده از ابزارهای جغرافیایی، تربیت نسل دوستدار طبیعت، آشنایی با اصطلاحات تخصصی جغرافیایی، آشنایی با قابلیت‌ها و محدودیت‌های محیطی، مهارت مسیر یابی و نقشه خوانی، اشتیاق به سفر رفتن و مشاهده پدیده‌های طبیعی،

پاسخگوی شماره ۱۳ در مورد تجربیات یادگیری رشته جغرافیا چنین بیان می‌کند: «تحصیل در این رشته برای من ایجاد نگاه ویژه به محیط اطرافم و دوری از اسراف و هدر دادن منابع در دسترس است. کوشش در جهت صیانت از چرخه‌ی طبیعت و قوانین حاکم بر آن، عدم برهم زدن نظم طبیعت و درنهایت مراعات زیبایی‌های درون طبیعت و پرهیز از ایجاد دگرگونی در آن، لذت بردن هرچه بیشتر از جلوه‌های خدادادی و برانگیخته شدن حس مسئولیت در برابر این نعمات گرانبها...» پاسخگوی شماره ۱۲ در مورد تغییر نگرش نسبت به محیط چنین بیان میکند «خلاصه بگم تحصیل در جغرافیا در عوض شدن دیدگاه من به اطراف خودم تاثیر فراوانی داشته و خواهد داشت.» پاسخگوی شماره ۸ نیز در مورد بینش تخصصی حاصل از تحصیل در این رشته چنین اظهار میکند: «با توجه به مطالبی که یاد گرفته‌ام اطراف خود را بهتر و بیشتر بشناسم و گویا همه چیز تخصصی‌تر به نظر میرسد مثلاً اکنون من به عنوان یک دانشجوی رشته جغرافیا وقتی به آسمان نگاه میکنم آسمان برایم آشنا تر شده یا حتی وقتی نقشه‌های اب و هوا شناسی یا راه‌ها را که میبینم با آنها

آشنا هستیم» نمونه شماره ۶ در مورد فراگیری اصطلاحات تخصصی رشته جغرافیا چنین بیان می‌دارد: «مطالب زیادی آموختم اصطلاحات جغرافیایی زیادی یادگرفتم که تاکنون آنها را ندیده بودم و یا اگر دیده بودم نام آنها را نمی‌دانستم مثل: آتول، ماندرا، فیورد، پلی گون، پستاب، بادساب، تراس آبرفتی و... استفاده از نقشه‌ها، فهمیدن اطلاعات نقشه با توجه به راهنمای نقشه، دیاگرام جمعیتی، انواع سنگ‌ها، صورت‌های فلکی و مطالب دیگر» دانشجوی شماره ۲ در مورد مهارتهایی که کسب کرده است چنین بیان میکند «برای من یکی از بهترین توانایی‌ها با مطالعه این علم بررسی آب و هوا و چگونگی ناهواری‌ها با خواندن نقشه است. همچنین بوسیله همین علم است که میتوانیم از انرژی باد و خورشید و... برای تولید انرژی‌های دیگر استفاده کنیم. بوسیله این علم است که میتوانیم مسیر یابی را انجام دهیم.» نمونه شماره ۴ در مورد چشم‌انداز جدیدی که با تحصیل در این رشته کسب کرده است چنین بیان میکند «بیشترین تغییری که در خود حس کردم این است که هر دفعه‌ای از خانه بیرون می‌روم پدیده‌های طبیعی اطرافم را با یک چشم دیگر می‌بینم. خیلی از چیزهایی که اصلاً به آنها توجه نمی‌کردم برای من معنا پیدا کردند از سنگی که در زمین قرار دارد تا ستاره‌ای که در آسمان می‌درخشد.» نمونه شماره ۱۳ در مورد استفاده از منابع چنین بیان می‌دارد: «با تحصیل در این رشته آموختم که دوستدار طبیعت و محیط اطراف خود باشم و با نگاهی عمیق‌تر در راستای به‌کارگیری هوشمندانه منابع در عرصه‌های مختلف بکوشم. با نگاهی نافذ‌تر و ظریف‌تر به اطراف به ارزش نعمات در اختیارم پی‌بردم. با اهمیت رشته آموزش جغرافیا و نقش اساسی آن در سرنوشت آیندگان هرچه بیشتر آشنا شدم و گستره‌ی اطلاعات و دانشم در زمینه‌های مختلف جغرافیا ارتقاء یافته است.»

بررسی تجربیات و نظرات نمونه‌های مورد بررسی نشان می‌دهد که تحصیل در رشته آموزش جغرافیا تغییراتی را نگرش، گرایش و مهارتهای آنها به همراه داشته است. درک و فهم و چشم‌انداز آنها نسبت به طبیعت و منابع طبیعی تغییر کرده است، با ظرفیتهای محدودیتهای منابع طبیعی کشورشان آشنا هستند، نگاهی دقیق، علمی و عمیق به پدیده‌های جغرافیایی دارند، علاقه‌مند به شناسایی محیط طبیعی و مشاهده آن هستند، نسبت به محیط زیست احساس مسئولیت میکنند و دغدغه استفاده از منابع طبیعی را دارند، برخی از اصطلاحات تخصصی علم جغرافیا را آموخته‌اند و توانایی و مهارت بکارگیری برخی ابزارها و جغرافیایی را فرا گرفته‌اند. فردی دوستدار طبیعت و علاقه‌مند به سفر و دیدن پدیده‌های طبیعی هستند.

۳-۳- مسائل آموزشی برنامه درسی آموزش جغرافیا: دانشجویان مورد بررسی مسائل

مربوط به آموزش رشته آموزش جغرافیا را با این مفاهیم و اصطلاحات بیان داشتند: «نامطلوب بودن آموزش مجازی جغرافیا، محدودیت در ارائه دروس تخصصی، فراگیری واحدهای درسی نامرتبط، کمبود ابزارها و تجهیزات آموزشی، محدودیت در بازدیدهای حضوری و علمی از محیط، کاربردی نبودن برخی دروس، تدریس تئوریک، کمبود دروس علمی، هزینه بالای بازدیدهای میدانی، بی توجهی به این رشته در مدارس و دانشگاه.»

برای نمونه پاسخگوی شماره ۱۱ در مورد آسیبهای آموزش مجازی دروس جغرافیا چنین اظهار میکند «این رشته پر بار، بدترین آسیبی که میتواند دریافت کند، آموزش مجازی بود. مشاهده عینی و ارتباط حضوری با طبیعت و آموزش دروسی از جمله زمین شناسی و مفاهیم کاربردی جغرافیا، حقیقتاً احتیاج به حضور فیزیکی دانشجو و اردوهای آموزشی داشت و با این شیوه ای که سپری شد عمیقاً احساس سرخوردگی و خلا در طی این یکسال آموزش را احساس میکنم.» پاسخگوی شماره ۳ در مورد کمبود بازدیدهای میدانی در این رشته چنین بیان میکند: «یکی از نکاتی که در تحصیل این رشته حائز اهمیت است بازدیدهای میدانی و مطالعات آزمایشگاهی در آن است که دانشگاه های فرهنگیان کمی نسبت به سایر دانشگاه ها فعالیت کمتری دارند.» روایت شماره ۲۲ در مورد کمبود تجهیزات و ابزارهای آموزشی در این رشته چنین بیان میکند: «برای تدریس این رشته به امکاناتی نظیر نقشه، کره زمین و همچنین فیلم ها و عکس های نیاز هست که متأسفانه در بسیاری از مدارس و دانشگاه ها امکان تهیه این اقلام وجود ندارد و یا به اندازه کافی توجه نمیشود» نمونه شماره ۱۲ در مورد عدم توجه به فعالیتهای عملی در تدریس دروس جغرافیا چنین بیان میکند «نحوه تدریس جغرافیا در دانشگاه که بیشتر به مطالب تئوری توجه می کند و کمتر دروس تدریس شده با کار علمی توأم می گردد.» دانشجوی شماره ۸ در مورد نامرتبط بودن برخی از دروس چنین بیان می دارد «بعضی از درس هایی که ما در این رشته میخوانیم و یا پاس کرده ایم زیاد مربوط به جغرافیا نیست و معلومات ما را زیاد نمیکند» پاسخگوی شماره ۳ در مورد کمبود دروس تخصصی این رشته چنین بیان میکند «یکی از مسائلی که من در حال حاضر با آن مواجه هستم این است که تعداد دروس تخصصی این رشته و شاخه هایی که دارد به طور کلی در کشور ما نسبت به سایر کشور های توسعه یافته کمی مورد اجتهاف قرار گرفته است»

بررسی نظرات و تجربیات دانشجو معلمان رشته آموزش جغرافیا نشان می دهد که تحصیل در این رشته با مسائل و مشکلاتی همراه است. آنها بیان داشتند که از ابزارهای و تجهیزات کافی برای فراگیری دروس عملی برخوردار نیستند، در ارائه دروس تخصصی محدودیت وجود دارد و آنها ناچارند برخی از دروسی که غیر کاربردی است و ارتباطی به رشته آموزش جغرافیا ندارد را فرا بگیرند. تدریس دروس غالباً به صورت نظری و تئوریک است و در رفتن به بازدیدهای و گردشهای علمی با محدودیت مواجه هستند. در نهایت اینکه به نظر آنها این رشته مورد بی توجهی در مدارس و در دانشگاه فرهنگیان قرار گرفته است.

۴- نتیجه گیری

امروزه در نظامهای تعلیم و تربیت، تمرکز برنامه درسی از محتوای آموزشی و آموزش دهندگان به سوی فراگیران و یادگیرندگان جلب شده است. به همین دلیل برنامه درسی تجربه شده مورد توجه پژوهشگران برنامه درسی قرار گرفته است. هدف این پژوهش، بررسی تجربیات دانشجویان رشته آموزش جغرافیا از برنامه درسی آموزش جغرافیا در دانشگاه فرهنگیان البرز است. این مقاله در پی پاسخ به سه سوال اصلی است ۱- از نظر دانشجویان رشته آموزش جغرافیا، برنامه درسی آموزش جغرافیا چه اهمیتی دارد؟ ۲- تجربیات یادگیری دانشجویان رشته آموزش جغرافیا در این رشته چگونه بوده است؟ ۳- دانشجویان این رشته در تحصیل برنامه درسی آموزش جغرافیا با چه مسائلی مواجه بوده اند؟ به منظور پاسخ به سوالات طرح شده، تجربیات زیسته ۲۲ نفر از فارغ التحصیلان رشته آموزش جغرافیا جمع آوری و تحلیل شد. در پاسخ به سوال اول پژوهش، از دیدگاه نمونه‌های مورد بررسی، برنامه درسی آموزش جغرافیا یک برنامه درسی حیاتی و کاربردی است زیرا آموزش این برنامه نقش مهمی در شناخت فراگیران با محیط زیست و نحوه ارتباط آنان با محیط دارد. در برنامه درسی طراحی شده رشته آموزش جغرافیا دانشگاه فرهنگیان (۱۳۹۵) شناخت محیط و نحوه استفاده از آن از مهمترین اهداف این برنامه ذکر شده است. بنابراین نظرات نمونه‌های مورد مطالعه تا حد زیادی با برنامه درسی طراحی شده مطابقت دارد و به نظر می‌رسد که اهمیت و اهداف برنامه درسی آموزش جغرافیا به گونه‌ای که در برنامه طراحی شده مورد نظر بوده است به فراگیران منتقل شده است.

در پاسخ به سوال دوم پژوهش، یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد تحصیل در رشته آموزش جغرافیا موجب تغییرات ذهنی (شناختی) و عینی (رفتاری) قابل ملاحظه‌ای در نمونه‌های

مورد بررسی شده است. دانشجویان مورد بررسی با ظرفیتهای و محدودیتهای منابع طبیعی کشورشان آشنا هستند و دغدغه حفاظت از محیط زیست و بهره برداری مناسب از منابع طبیعی را دارند. آنها با مفاهیم و اصطلاحات تخصصی جغرافیا را فرا گرفته بودند و با مسائل مرتبط با محیط زیست و تغییرات ان آشنا بودند. نمونه های مورد بررسی همچنین مهارتهای جغرافیایی لازم برای بررسی موضوعات جغرافیایی را تا حد ممکن آموخته بودند. این تغییرات گویای این است که تا حد زیادی یادگیری برنامه درسی در نمونه های مورد مطالعه اتفاق افتاده است، هرچند تعیین کم و کیف این یادگیری ها نیازمند پژوهش های بیشتری است.

در پاسخ به سوال سوم پژوهش، نمونه های مورد بررسی، مسائل و مشکلاتی را در نحوه ارائه محتوای آموزش جغرافیا بیان نمودند. اگر چه آنها از اساتید تخصصی این رشته خود رضایت داشتند اما تجربیات آنها نشان می دهد که برنامه درسی آموزش جغرافیا در بخش ارائه محتوا با مسائل و مشکلاتی مواجه بوده است. مسائلی همچون کمبود واحدهای تخصصی، ارائه واحدهای درسی نامرتبط، کمبود بازدید های میدانی و تدریس تئوریک دروس عملی و کمبود تجهیزات و ابزارهای تخصصی آموزش جغرافیا از جمله این مسائل بود. این مسائل و مشکلات در فراگیری دروس تخصصی و کسب مهارتهای معلمی اختلالهایی را ایجاد کرده است. بدین ترتیب با توجه به تجربیات و نظراتی که نمونه های مورد مطالعه، در خصوص مسائل و مشکلات آموزشی این برنامه درسی بیان نموده اند، لازم است اقداماتی در جهت بازنگری و اصلاح برنامه درسی آموزش جغرافیا صورت گیرد.

پیشنهاد می شود سرفصلهای رشته آموزش جغرافیا پس از ۶ سال بر اساس نیازهای دانشجویان این رشته و همچنین نیازها و ضرورتها علمی و تربیتی مورد بازنگری و اصلاح قرار گیرد و این رشته بیش از پیش مورد توجه برنامه ریزان و سیاستگذاران تربیت معلم قرار گیرد. دانشجویان دانشگاه فرهنگیان مهمترین مخاطبان برنامه های درسی این دانشگاه به حساب می آیند. بنابراین نظرات، علایق، نیازها و تجربیات فراگیران برنامه درسی یکی از مهمترین منابع طراحی و اجرای دقیق و به روز برنامه های درسی است.

۵- منابع

- استراس، آنسلم؛ کوربین، جولیت. (۱۳۹۳). اصول روش تحقیق کیفی، ترجمه بیوک محمدی، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- بودلایی، حسن (۱۳۹۸). روش تحقیق پدیدارشناسی، تهران: نشر احسان.
- ذکایی، محمد سعید. (۱۳۹۹). هنر انجام پژوهش کیفی از مساله یابی تا نگارش، تهران: انتشارات آگاه.
- فتحی واجارگاه، کوروش؛ شفیعی، ناهید. (۱۳۸۶). ارزشیابی کیفیت برنامه درسی دانشگاهی (مطالعه موردی برنامه درسی آموزش بزرگسالان، فصلنامه برنامه درسی شماره ۱ دوره ۵ ص ۱-۲۶.
- فتحی واجارگاه، کوروش. (۱۳۸۴). مقاله کالبد شکافی برنامه درسی تجربه شده (مدلی برای پژوهش در حوزه برنامه درسی، قلمرو برنامه درسی در ایران)، از کتاب ارزیابی وضع موجود و ترسیم چشم انداز وضع مطلوب، تهران: سمت.
- فیلیک، اووه. (۱۳۹۳). درآمدی بر تحقیق کیفی، ترجمه هادی جلیلی، تهران: انتشارات نی.
- کرسول، جان. (۱۳۹۱). پویای کیفی و طرح پژوهش، ترجمه حسن دانایی فرد و حسین کاظمی، تهران: انتشارات صفار.
- محمدی اصل، عباس. (۱۳۹۶). روش تحقیق کیفی در علوم اجتماعی تهران: نشر ورجاوند.
- محمدی، نشمین؛ خاکباز، عظیمه سادات. (۱۴۰۰). بررسی برنامه درسی تجربه شده دانشجویان ارشد برنامه درسی در دانشگاه بوعلی سینا، مجله پژوهش در برنامه ریزی درسی، دوره دوم شماره ۴۲ ص ۱۱-۱۳۴.
- محمدی، مهدی. (۱۳۸۶). بررسی تاثیر برنامه درسی تجربه شده بر رضایت دانشجویان ورودی مهندسی و علوم پایه دانشگاه شیراز مدل توضیحی برنامه درسی، مجله علوم تربیتی، دوره ۱۴ شماره ۳ ص ۶۳-۹۶.
- معاونت آموزشی و تحصیلات تکمیلی دانشگاه فرهنگیان. (۱۳۹۵). برنامه درسی دوره کارشناسی رشته آموزش جغرافیا.

Aoki TT. (2004) Curriculum in a new key, 1st ed, New York: Lawrence Erlbaum.

Eisner, E. W. (1985). The educational imagination: On the design and evaluation of school programs.

Klein, M. F. (1991). A conceptual framework for curriculum decision-making. The politics of curriculum decision making: Issues in centralizing the curriculum, 24-41.

Klein, M. F. (1981). Improving curricula by identifying discrepancies and agreements in curricula. Illinois School Research and Development, 18 (4), 53- 71.

Lincoln, Y.S. and Guba, E.G. (1985) Naturalistic Inquiry. London; SAGE.

Posner, G. (199۴). Curriculum planning models. International encyclopedia of education.

Waine & Bruce (2003). Definition of curriculum, faculty senate task force on curriculum.

